

Vilnius lietuvių literatūroje

Iki literatūros modernėjimo miestas buvo blogybių, nuodėmių kilmės vieta (pavyzdžiui, K. Donelaičio „Metai“, J. Biliūno novelės). Maždaug nuo XX a. pirmos pusės, literatūrai atsinaujinant, apie miestą imta kalbėti ir kaip apie natūralią vietą, ne tik kaip apie amoralumo šaltinį (J. Savickio kūryba). Nors ir buvęs okupuotas, atskirtas nuo šalies, keitęs statusą, bet svarbiausias, kultūrą diktuojantis miestas lietuviams, matyt, visada yra sostinė Vilnius (pirmą kartą rašytiniuose šaltiniuose paminėtas LDK didžiojo kunigaikščio Gedimino 1323 m.). Nemažai lietuvių rašytojų savo kūryboje įamžino Vilnių (Jurgis Kunčinas, Marcelijus Martinaitis, Aidas Marčėnas). Ką jų kūrybos herojams reiškia šis miestas ir ką tai sako mums, skaitytojams?

Bene ryškiausiai, tiksliausiai Vilnių yra aprašęs J. Kunčinas romane „Tūla“. Kunčinas – XX a. pab.–XXI a. pr. prozininkas, poetas. Šis laikotarpis vadinamas postmoderniu, bet Kunčino kūryba – neabejotinai moderni, „Tūla“ tai patvirtina. Romano laikas – sovietmetis. Pats autorius yra sakęs, kad tai romanas apie jausmus, bet visų pirma apie laiką. „Tūlą“ galima vadinti sovietmečio kronika. Veiksmo, o daugiausia vyksmo erdvėje vyrauja Vilnius. Romano protagonistas – bevardis valkata, poetas, inteligentas. Jau iš šios detalės galime žvelgti į romaną ne tik kaip į grožinį pasakojimą, bet ir kaip į tikrovės refleksiją, pats Kunčinas kurį laiką gyveno bohemiskai, valkatavo Vilniaus gatvėse, miesto detalės romane – realios. Vilnios herojui – jo gyvenimo paraštės buveinė. Šis žmogus savo noru pasirinko tokią būtį, tai – tarsi maištas prieš idiotišką, beprasnę sovietinę santvarką ir ideologiją. Nors kartą jis pats savęs yra ironizuodamas paklausęs: kas yra šis „brodiagu“ (iš rusų k. – valkata) apsileidimas, nesirūpinimas niekuo – protestas prieš totalitarizmą? Herojus iš pirmo žvilgsnio – toks pat „brodiaga“, girtuoklis. Kaip ir visi panašaus likimo, jis yra skaudžiai patyręs santvarkos gniaužtus. Valkatavimas, bedarbystė tada prilygo nusikaltimui, beprotystei. Jam teko kentėti blaivykloje, skambiai pavadintoje „darbo profilaktoriumu“, psichiatrinėje Vasaros g. 5*. Vilnius Kunčino „Tūlos“ herojui – kančios ir absurdiškos realybės simbolis.

Bet net ir visiškoje tamsoje gali sužibėti viltis. Taip herojaus Vilniuje suspindo meilė, moteris, vardu Tūla. Beprotiškas, svaigus ryšys spontaniškai ir staigiai užsimezgė vienoje Užupio (Vilniaus rajonas, bohemos vieta, kaip Monmartras Paryžiuje) kavinių. Ši moteris kaip šviežio vėjo gūsis įsiveržė į valkatos gyvenimą, praleido su juo meilės savaitę Užupyje ir taip pat greitai jį paliko. Veikėjui ši moteris, tapusi gyvenimo meile ir didžiausia viltimi gyventi, regėjos visur: name su apside (Tūlos nuomotas namas, kuriame jie savaitę kartu gyveno), gatvėse. Vilnius tartum sugėrė jų meilę ir prisiminimus ir, Tūlai išėjus, skleidė juos į išorę, kaip Vilnius įkūnija herojaus dvasinį atsidavimą, prisirišimą. Po septynerių metų kavinėje „Rotonda“, dažnoje inteligentų susibūrimo vietoje, Tūla vėl netikėtai „užliejo“ valkatos gyvenimą. Tarsi susiliedama su žeme ji atbrido per balas nešdama basutes rankoje, visa vaikiškai žavi ir tyra. Kalva Užupyje tą naktį tapo jų meilės bendrininke ir „paskutinio šokio“ vieta. Varnalėšos, balandos, purvas ir ištryškęs šaltinis – jų kūniškos ir dvasinės meilės susiliejimo simbolis. Tūla – trapi it „vienadienis laumžirgis“, jų meilė – žaibo blyksnis, o Vilnius, jų „Tūlos“ herojų, globėjas, atminties saugotojas.

Vilnius – ne tik atskiro žmogaus išgyvenimų, bet ir visos šalies atvaizdas, jos padėties, nuotaikos veidrodis. Sovietmečio poeto, eseisto, tautosakos tyrinėtojo Marcelijaus Martinaičio eilėraštyje „Kukutis Katedros aikštėje sapnuoja Žuveliškių kaimą“ veidrodžio simboliu tampa Vilniaus Katedros aikštė, kaip svarbiausia miesto, o kartu ir šalies zona, pristatanti šalį. M. Martinaitis – žemdirbių kultūros atstovas, per keistokus personažus ezopine kalba žmonėms sovietmečiu kalbėjęs tai, kas buvo draudžiama – tiesą. Vienas tokių – Kukutis. Šioje baladėje jis iš gimto kaimo atvyksta į Vilnių, Katedros aikštę, ten padeda galvą ant duonos, užmiega ir pradeda sapnuoti savo kaimą. Duona čia tampa atminties, nykstančios, bet savos ir įkvepiančios kultūros simboliu. Staiga aikštėje atsiranda kiaulių, žmonių iš kaimo – kaimo įvaizdžių, o pribėgęs

pareigūnas liepia Kukučiui baigti sapnuoti, gabenti viską iš aikštės, esą atvažiuoja žemaičių delegacija ir vis tai juk padarys gėdą. Sąsaja su sakiniu iš Vandos Juknaitės knygos „Išsiduosi. Balsu“: „Mes neleisim daryt gėdos Lietuvai!“ Baladės pareigūnas – valdžios, miesčioniškos visuomenės, besigėdijančios savo kultūros ir jos vertybių, atspindys, parodantis agrarinės kultūros nykimą. Kukutis – šios nykstančios kultūros žmogus, kuriam skauda dėl aplinkos atšiaurumo. Martinaitis nejučia, galbūt to visai ir nenorėjęs, nukreipia į XIX a. vokiečių filosofą Frydrichą Nyčę: „Kiek tiesos pakelia, kiek tiesos drįsta protas?“* Vilnius, Katedros aikštė Martinaičio eilėraštyje „Kukutis Katedros aikštėje sapnuoja Žuveliškių kaimą“ yra kultūrų priešpriešos (naujoji kultūra nedrįsta pripažinti lietuvių tautos tikrumo, vertybių) veidrodis.

Šių laikų poetas, eseistas, vilnietis Aidas Marčėnas eilėraštyje „Plikledis Katedros aikštėje“ (iš rinkinio „Dėvėti“) papildo Vilniaus, kaip atspindžio, prasmę. Šis eilėraštis yra palimpsesto, modernaus rašymo būdo, pavyzdys (palimpsestas – rašymas iš naujo ant nuskusto pergamento). Eilėraščio intertekstualumas – minimas romantikas A. Mickevičius, eilutės iš jo poemos „Ponas Tadas“ parafrazė: tėvynė „už sveikatą brangesnė“. Bet mąstoma apie šiandienos visuomenę: „beveik kaip baltakė pigi“, – išryškėja skaudulys dėl girtuokliaujančios tautos, pamiršusios patriotizmą. Yra įvaizdžių iš dabartinės pop kultūros: „čiuožkim, čiuožkim“ (populiariosios muzikos atlikėjo M. Jankavičiaus dainos žodžiai)* per užšalusią tėvynę, apledėjusią Katedros aikštę, kurioje slidinėjo Jėzus (ironizuojamas, pašiepiamas Jėzaus vaikščiojimas vandeniui), sumenkusio tikėjimo simbolis. Šiame Marčėno eilėraštyje ironiškai, bet kartu ir skaudžiai žvelgiama į sušalusius, abejingus lietuvius, o šis sustingimas perkeliamas į Vilnių, į Katedros aikštę.

Šių trijų autorių (Kunčino, Martinaičio, Marčėno) kūrinuose Vilnius – viena privalomų „sudedamųjų dalių“. Kunčino romane „Tūla“ šis miestas – kančios, skaudžios realybės liudytojas, bet ir vilties, meilės, atminties sargas. Martinaičio Kukutis sovietmečiu buvo tiesos šauklis, o baladėje „Kukutis Katedros aikštėje sapnuoja Žuveliškių kaimą“ išryškėja skirtingų kultūrų susidūrimas. Aidas Marčėnas su „Plikledžiu Katedros aikštėje“ per dažnai lankomą, savą sostinę mums nuolat gali priminti dekadanso realybę ir poreikį iš jos vaduotis.

*Žvaigždute pažymėti nedideli turinio trūkumai.